

Bilimsel Etik Kurullarının Gerekliliği

İbrahim Ortaş

asportas@mail.cu.edu.tr
Çukurova Üniversitesi

Bilim yapan kişilerin en başında bilmesi gereken, bilimin 'doğada var olan olay ve olguların yasalarının altında yatan gerçekleri anlayıp, anladığını başkalarının anlayabileceği dilde aktarması olarak adlandırabileceği gibi'; bilinmeyi bilini hale getirme, var olan ancak görülmeyeni görünür hale getirme ve başkalarının dikkatini konu üzerine çekme, deşifre etme, yalan, sahtekârlık ve aldatmalarla savaşıma ve gerçeği yalın hali ile açıklama sanatıdır da denilebileceğidir. Tabii bilim yapmak ve yaymak bir bilgi ve birikim gerektirdiği için her şeyden önce konu hakkında bir tarih bilincine varmış olmak gerekir. Genelde bilimsel çalışmalarda tarih bilinci ya literatür çalışması ya da önceki çalışmalar adı altında yayınlanır. Özellikle de Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinde buna önem verilir. Bu konuda üniversitemizde bilim tarihi dersleri okutulmadığı için öğrencilerin bilimsel bakış açısı oluşmamaktadır; hatta hocalarımızın büyük çoğunluğunun bilim tarihi ve bilim felsefesi konusunda yetersiz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Üniversitelerde bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağı ve verilerin nasıl değerlendirilip yorumlanacağı öğretilmediği için, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencileri bir önceki arkadaşlarının bilgilerine başvurarak, aynı modeli kopya etmektedirler, bezen de bu kopya, kelimesi kelimesine tam olarak devam etmektedir. Konfüçyüs "*Düşünmeden öğrenmek yararsız, öğrenmeden düşünmek tehlikeli.*" diyor. Ne aradığını bilmeden bilim yapmaya kalkmak, beraberinde bu tür tehlikeli etik sorunlarını doğurmaktadır.

Tez jürilerindeki hocalarımız tezleri dikkatlice okudukları zaman, birçok tezin, daha önce yapılan tezlerin öncelikli olarak, önceki çalışmalardan olduğu gibi alındığını veya benzeri bir tezden alındığını gözlemleyecektir (deyim yerindeyse bilimsel geviş getirilmektedir). Yakın geçmişte bir üniversitemizde bir Yüksek Lisans öğrencisinin bir hocanın geçmişte hazırladığı tezinden ve başka bir bölümde tamamlanmış bir tezden, işine gelsin veya gelmesin blok halinde gereksiz bilgileri dahi kopya yaptığının yine bir hoca tarafından belirlendiğini duyduk. Bazen de bilimsel makalelerde başkalarının bilgileri yayınlanmaktadır; hatta bazıları başkalarının orijinal makalelerini biraz modifiye ederek kendi emekleri imiş gibi göstererek yayınlamaktadırlar. Hele yabancı bir dilde bir makale ve yayınsa, olduğu gibi çevirip kendi bulgusu ve yarattığı imiş gibi yayınlamaktadırlar.

Ancak sık sık duyarız gazete ve dergilerde bilmem hangi profesör bilimsel hırsızlık yapmıştır diye. Bilmem hangi hoca tezinin önemli kısmını şu şu

tezlerden olduğu gibi kopya yaparak tamamlamıştır diye. Ülkemizin önde gelen ve bir dönem bu ülkenin bilim kuruluşlarının başında uzun süre bulunmuş olan bir büyüğümüzün, yurtdışında yayınlanan bir kitabı çevirterek kendi yazdığı bir kitapmış gibi yayınladığı günlerce gazetelerde yazılmış idi. Kendi alanımızda dünyada ders notu olarak okutulan bir kitabın, hocalarımız tarafından önsözü dahi aynen çevrilerek kendi yazdığı bir kitapmış gibi basıldığı birçok meslektaşımızın bilgisi dahilindedir. Yine tabii bunlar çok ayyuka çıkıp şikayet konusu olanlardır. Bir de şikayet konusu olmayan nice bilimsel hırsızlıklar var. Başkalarının ürettiği projeleri bir şekilde elde edip materyal ve metot yaklaşımında değişiklikler yaparak proje verenlerin olduğu ve bu yetmiyormuş gibi, bir de projelerinde hiçbir şey yapmadan yapmış gibi veri üretenler de yok değildir. Bulgularını beğenmeyip, söyle olmalıdır deyip kitabına uyduranların haddi hesabı yoktur. Kafadan rapor yazıp raporu süsleyerek göz boyayanları duydukça tüylerimiz ürperiyor. Üniversitelerde özellikle de Yüksek Lisans ve Doktora derslerinin bir kısmının özellikle de bazı hocalar tarafından işlenmediği sık sık öğrencilerin şikayet konusu olmaktadır. Adına açtırdığı dersin -bir kitabın bir bölümü bile olmayacak olan konu- haftada dört saat olarak ilan edildiğini görünce içinizden dersin içeriği ve önemini sormak geliyor. Biraz derinlemesine işlediğinizde, dersi verenin konu ile yakından uzaktan bir ilgisinin olmadığı, bırakın araştırma yapmayı en basit fakülte dergilerinde bile bir yayınının olmadığını göreceksiniz.

Projeden demirbaş almış gibi gösterip gerçekten almayı yalan ve yanlış beyan verenlere ne demeli? Bir üniversitemiz adına yurtdışında doktora yapan sözüm ona bir araştırmacı, yurtdışı dönüşü kadro alabilmek için kendi kafaları bir arkadaşı ile yurtdışında ön denemede elde ettiği sonuçlarını yayınlamaya çalıştığı zaman yakalanır ve neyse ki kınama cezası ile cezalandırılır. Tabii bunlar benim duyduğum veya tanık olduğumuzdur. Eminim ki herkesin bildiği çok daha fazla vaka vardır.

Bütün bunlar duyuldukça halen şark zihniyetinin neresinde olduğumuzu derin derin düşündükten sonra, Hüseyin Batuman'ın 'Bilim ve Şarlatanlık' kaynağının ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Etik olarak hiçbir yeri olmayan bu kişilerin gerçekten ruh halleri incelendiğinde kendileri ile barışık olmayan, halk deyişiyile açgözlü, bencil ve emek vermeden bir yerlere gelmek isteyen günün insanları oldukları anlaşılacaktır. Tabii millet olarak hafızamız zayıf olduğu için, bu konudaki hafızamız da zayıf olup iki

gün sonra unutulduğu için, kimin neyi nereden aldığı unutuluyor. Bu tür teşebbüslerde bulunan kişiler de kurnaz oldukları için kısa sürede bunları unutturup yola devam ediyorlar. Tabii soru bu kişilerin bilime ve memleketeye faydası ne diye sorulduğunda, faydasından çok zararının var olduğu memleketin şimdi içinde bulunduğu durumun en iyi göstergesidir. Bunlar ki memleketin başına bela olanlardır. Hiçbir şeye faydaları olmadığı gibi, ülkemizin uluslararası alandaki itibarını da zaman zaman zora soktukları bilinmektedir. Ayrıca bu tür sahtekarlıklarla elde ettikleri artı değerden dolayı başkalarını da bu yola teşvik etmektedirler.

Bu tür kalpazanların cevabı, bilimin tarifinde olduğu gibi yalanı, yanlış sahtekarlığı teşhir etmekten geçmektedir. Yakın geçmişte yaşadığımız depremin öğrettiğinden de anlaşıldığı üzere artık onurlu bir yaşam için, güzel için, toplumun mutluluğu ve sağlığı için, sahtekarlığa, yalana, köşe dönmeçiliğe son vermek için bu ve benzeri kişilerin teşhir edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bağımsız bir birim oluşturulmalı ve bilimsel anlamda sahtekarlık yapan veya yüz kızartıcı suç işleyenler bir şekilde teşhir edilmeli. Yapılan şikayetler en ince ayrıntısına kadar incelenmeli, mahkemelikse mahkeme sonucu beklenmeli ve gerçekten bu tür yüz kızartıcı suçu işleyenler her yıl bir bülten aracılığı ile kamuoyuna açıklanmalıdır.

Böylece ülkemizde bilimin gelecekteki sağlıklı işlevi kısmen de olsa sağlanmış olacaktır. Bu şekilde diğer kurumlara da örnek teşkil ederek bir nebze olsun yalanın, yanlışın, rüşvetin ve kalpazanlığın frenlenmesine yardımcı olunabilir diye düşünüyorum.

Bilim Etiği hakkındaki uzun tartışmalardan sonra, özellikle de son zamanlarda bilimsel aşırımların yaygınlaştığı bir dönemde TÜBİTAK bünyesinde bir merkez kuruldu ve TÜBA, 1 Aralık 2001 tarihinde yaptığı toplantıda Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları başlıklı raporda 6 temel ilke açıkladı. Bunlar;

1. Gerçeğe Uygunluk

Veriler, sadece bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemlerden elde edilmelidir ve yorumlar ve değerlendirmede bilimsel yöntemlerin dışına çıkılamaz. Bu bağlamda elde edilmiş veriler saptırılamaz, elde edilmemiş sonuçlar araştırma sonuçları imiş gibi gösterilemez.

2. Bilimsel Araştırmanın Zarar Vermemesi

Bilimsel araştırma sürecinde deneklerin zarar görmemesi, deneklerin bilgilendirilmesi gibi sağlıkla ilgili konularda bilgilendirme zorunluluk arz etmektedir. Deney hayvanlarının acı çekmemesi dikkate alınmalıdır.

3. Sorumluluk ve Haklar

Bilim insanı araştırma bulguları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek ve olası zararlı uygulamalar konusunda uyarmak zorundadır.

Ayrıca bilim insanı kendi vicdani kanaatine göre zararlı sonuçlar doğuracak araştırmalara katılmama hakkına sahiptir.

4. Yazarlar

Araştırma sonuçlarında, araştırmayı yapanların tümünün isimleri katkıları oranında yayınlanır. Araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanmasında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar listesinde yayınlanamaz.

5. Kaynak Gösterme ve Alıntılar

Araştırma sonuçlarının yayınlanmasında yararlanılan kitap, dergi ve her türlü alıntı kaynağı belirtilmek zorundadır. Evrensel olarak tanınan kuram ve matematiksel formüller gibi bilinen bilgiler dışındaki herhangi bir yapıt ve bilgi izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz veya yayınlanamaz.

6. Akademik Etkinliklerde Etik ve Bilim İnsanı

Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yöntem ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakatı temel ölçüt olarak kabul eder, temel etik kurallarının dışına çıkılmasına göz yummaz.

Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçülerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilmez.

Geçen yüzyılda bilim disiplinlerinin aktivitelerini artırmaları ve bu konuda yapılan harcamalar bir yana, diğer yanda kullanılan deneklerin niteliği, ilerleyen süreçte teknolojinin artışı ile yapılan aşırma ve diğer kandırma davranışları etik bilimini ön plana almış oldu. Bu konuda geçen yıllarda CBT dergide Prof. Dr. Emin Kansu ve Prof. Dr. Şevket Ruacan, bilimsel yanıltmanın türleri, nedenleri, önlenmesi, cezalandırılması konusunda uluslararası düzeydeki durumu gündeme getirdiler. Kanımca çok yararlı ve ülkemizde de bir girişimin başlatılması gerekli. Bu konuda herkesin görüşlerinin alınması ve uygun bir modelin oluşturulması yararlı olur.

Üniversitelerin bilim-etik kurullarını oluşturup bilimsel verimliliği ve kaliteyi yükseltmeleri yararlı olacaktır. Barbusse "Gerçeği söyleyenler hiçbir zaman susmak zorunda değildir" diyor. Bilim adamı, sorumluluğu gereği gerçeği aramak ve söylemek zorundadır. Tabii bilim adamı, bilim adamı ilkelerine göre, usta-çırak ilişkisine göre yetiştirildiyse. Bu konuda biz geleceğin beyinlerini yetiştiren hocalara vicdani ve etik sorumluluk düşmektedir. Buna bağlı olarak üniversitelerin bilim adamı yetiştirme programlarını yeniden niteliği artıracak şekilde gözden geçirmeleri gerekir. Yüksek Lisans ve Doktora programlarını yürüten Enstitülerin programlarına Bilimsel Araştırma Metotları dersi yanında, tez ve makale nasıl yazılmalı konusundaki dersleri de zorunlu krediler içinde sayması anlamlı olacaktır. Doğru bilim adamı yetiştiren, doğru bilimsel çalışma yapacaktır.